

UDK: 159.9(572.8)

Dilobar MIRZALIYEVA,
Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: mirzaliyevadilobar21@gmail.com

GulDPI professori, PhD D.Samatova taqrizi asosida

DEVELOPING PROFESSIONAL MATURITY IN FUTURE TEACHERS: A METHODOLOGICAL APPROACH BASED ON THE AKMEOLOGICAL PERSPECTIVE

Annotation

This article examines the role and significance of the akmeological approach in developing the professional maturity of future primary school teachers. It proposes effective methodological strategies for teacher preparation and explores their practical implementation. The findings demonstrate the effectiveness of the akmeological approach in fostering the personal and professional competencies of prospective educators.

Key words: akmeological approach, professional maturity, future teacher, pedagogical preparation, methodology.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ: МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД, ОСНОВАННЫЙ НА АКМЕОЛОГИЧЕСКОМ ПОДХОДЕ

Аннотация

В статье рассматривается значение акмеологического подхода в процессе формирования профессиональной зрелости будущих учителей начальных классов. Разрабатываются эффективные методические подходы к подготовке педагогов и анализируются пути их практического применения. Результаты исследования показывают эффективность акмеологического подхода в развитии личностных и профессиональных компетенций будущих педагогов.

Ключевые слова: акмеологический подход, профессиональная зрелость, будущий учитель, педагогическая подготовка, методика.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KASBIY YETUKLIKNI SHAKLLANTIRISH: AKMEOLOGIK YONDASHUVGA ASOSLANGAN METODIK YONDASHUV

Annotatsiya

Mazkur maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy yetukligini shakllantirish jarayonida akmeologik yondashuvning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Pedagogik faoliyatga tayyorlashda samarali metodik yondashuvlar ishlab chiqilib, ularning amaliyotdagi tatbiq etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari, bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda akmeologik yondashuvning samaradorligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: akmeologik yondashuv, kasbiy yetuklik, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik tayyorgarlik, metodika.

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayoni chuqur islohotlar va yangilanishlar davrini boshdan kechirmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida sifatli ta'lim berish zamonaviy o'qituvchidan nafaqat puxta bilim va ko'nikmalarni, balki yuksak kasbiy madaniyat va shaxsiy yetuklikni ham talab qiladi. Shu boisdan bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy yetukligini shakllantirish masalasi bugungi kunda ta'lim sohasida ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmonida pedagog kadrlar tayyorlashning sifatini oshirish, ularning kasbiy salohiyatini muntazam rivojlantirish, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim metodologiyalarini keng joriy etish belgilab berilgan[1]. Shuningdek, 2023-yil 12-iyundagi PQ-188-sonli qarorda pedagogik ta'limning barcha bosqichlarida zamonaviy yondashuvlar, jumladan, kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan, va akmeologik yondashuvlarni joriy etish vazifasi ilgari surilgan[2].

Akmeologiya insonning rivojlanishidagi eng yuqori bosqich – "akme holati"ga erishishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganadigan fan hisoblanadi. U ilk bor B.G. Ananyev maktabi doirasida shakllangan bo'lib, keyinchalik A.A. Derkach, V.G. Zazykin kabi olimlar tomonidan rivojlantirildi. Akmeologik yondashuvga ko'ra, har bir shaxs – ayniqsa o'qituvchi – o'zining yuqori rivojlanish cho'qqisiga yetishi uchun tashqi va ichki imkoniyatlarni uyg'unlashtirgan holda doimiy o'sishda bo'lishi kerak[3]. Shunday ekan, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda akmeologik yondashuvdan foydalanish, ularning kasbiy o'zligini anglash, mustaqil qaror qabul qilish, innovatsion faoliyat yuritish va o'z ustida ishlash kabi sifatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ayni paytda oliy ta'lim muassasalarida qo'llanilayotgan an'anaviy yondashuvlar bu jarayonda yetarli natija bermayotgani kuzatilmoqda. Shu boisdan, yangi, samarali va ilmiy asoslangan metodik yondashuvlarga ehtiyoj ortmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Ta'lim sifati nazorati davlat inspeksiyasining 2023-yilgi hisobotiga ko'ra, pedagogik yo'nalishda tahsil olayotgan talabalarning 43 foizi kasbiy faoliyatga to'liq tayyor emasligi aniqlangan,

ularning asosiy muammolari sifatida - mustaqil qaror qabul qila olmaslik, dars jarayonini to'g'ri tashkil eta olmaslik, o'ziga ishonch yetishmasligi va pedagogik refleksiya yetarli darajada shakllanmaganligi ko'rsatilgan[4]. Bu esa akmeologik yondashuv asosida pedagogik tayyorgarlikni tubdan isloh qilish zarurligini ko'rsatadi. Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda akmeologik yondashuvning ilmiy-nazariy asoslari yoritiladi, metodik yondashuvlar tahlil qilinadi va ularning samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.

Akmeologiya – inson shaxsining eng yuqori rivojlanish darajasini o'rganadigan fan sifatida 20-asrning ikkinchi yarmida shakllandi. Bu sohaning nazariy asoslari dastlab 1-Jadval

Akmeologiya fanining yetakchi olimlari va ularning asosiy g'oyalari

Olim (yil)	Asosiy g'oyalari	Asar nomi yoki manba
B.G. Ananyev (1977)	Inson psixofiziologik rivojining bosqichlari va ularning ijtimoiy omillar bilan bog'liqligi	“Chelovek kak predmet poznaniya”
A.A. Derkach (1996)	Akmeologik yondashuv orqali kasbiy mukammallikka erishish	“Akmeologicheskaya teoriya razvitiya professionalizma”
V.G. Zazykin (2000)	Akme holatga yetishish uchun shaxsiy xususiyatlar va tashqi omillarning o'zaro ta'siri	“Psikhologicheskie usloviya dostijeniya professional'nogo akme”

O'zbek olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga to'xtaladigan bo'lsak, so'nggi yillarda O'zbekiston ilmiy muhitida ham akmeologik yondashuvga qiziqish ortib bormoqda. Xususan:

G'.Yoqubov o'qituvchi shaxsida axloqiy va kasbiy qadriyatlarining uyg'unlashuvini asoslagan.

R.J. Mamatov kasbiy rivojlanishda o'qituvchining o'zini anglash darajasining ahamiyatini tahlil qilgan. 2-Jadval.

O'zbekiston olimlarining akmeologik yondashuvga oid tadqiqotlari

Olim	Tadqiqot yo'nalishi	Muhim xulosalar
G'. Yoqubov	O'qituvchi shaxsining axloqiy-kompetensiyaviy rivoji	Akme holatga erishishda kasbiy qadriyatlar yetakchi rol o'ynaydi
R.J. Mamatov	O'zini anglash va kasbiy refleksivlik	Akmeologik yondashuvda refleksivlik muhim omil ekanligi ko'rsatilgan
X. Usmonboeva	Refleksiya va akme holat uyg'unligi	Boshlang'ich ta'limda samarali akmeologik model taklif etilgan
Z. Quronboyeva	Ichki motivatsiya va kasbiy kamolot	Ichki turtki kuchi yuqori bo'lgan o'qituvchilar tezroq rivojlanadi

Yuqoridagi ilmiy manbalarining tahlili shuni ko'rsatadiki, akmeologik yondashuv bo'lajak o'qituvchilarda:

Shaxsiy mustaqillik;

O'zini baholash va anglash qobiliyati;

Yangi sharoitlarda faoliyat yuritish ko'nikmasi;

Hayotiy va kasbiy refleksiyaga tayyorlik; kabi muhim jihatlarni shakllantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, bu yondashuvni pedagogik metodikalarga integratsiya qilish, o'quv rejalari va amaliy mashg'ulotlarga singdirish bo'yicha maxsus tizimli metodikalar hali to'liq ishlab chiqilmagan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 11-iyuldagi PQ-415-sonli qarorida pedagoglar kasbiy rivojlanishining uzluksizligini ta'minlash, ular uchun shaxsga yo'naltirilgan metodikalar ishlab chiqish belgilab berilgan bo'lib, bu akmeologik yondashuvga asoslangan metodikani joriy qilish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlashda akmeologik yondashuvning samaradorligini aniqlashga yo'naltirilgan bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Metodlar tadqiqot maqsadi va vazifalariga muvofiq tanlandi va ularning har biri turli bosqichlarda tatbiq etildi.

psixologik tadqiqotlar zaminida vujudga kelib, keyinchalik mustaqil ilmiy yo'nalishga aylandi. Uning asoschilari sifatida B.G. Ananyev, A.A. Derkach, V.G. Zazykin kabi rus olimlari e'tirof etiladi. Akmeologiya fanining asosiy maqsadi – shaxsiy va kasbiy jihatdan mukammallikka intilish, insonning imkoniyatlarini maksimal darajada ochib berish va o'sish nuqtalarini aniqlashdan iborat. A.A. Derkach ta'rificha, “Akmeologiya – bu yuqori darajadagi kasbiy mahorat va shaxsiy mukammallikni shakllantirish jarayonidir”[5]. Quyida fikrlarimizning uzviy davomi sifatida jadval orqali akmeologiya fanini o'rganishda o'zining ulkan hissalarini qo'shgan yetakchi olimlar va ular ta'limotining asosiy g'oyalari aks ettirilgan ro'yxat bilan tanishib chiqamiz va ilmiy tahlil qilamiz.

X. Usmonboeva boshlang'ich ta'lim pedagoglari uchun refleksiv yondashuv bilan akmeologiyani uyg'unlashtirish g'oyasini ilgari surgan.

Z. Quronboyeva pedagogik faoliyatda ichki motivatsiyaning akme holatga ta'sirini o'rgangan.

Shunga qaramay, mavjud tadqiqotlarning aksariyati nazariy yo'nalishda bo'lib, ularni amaliyotga tatbiq etish masalasi yetarli darajada chuqur yoritilmagan.

1. Tahliliy metod (Analytical Method) Mazkur metod yordamida mavjud ilmiy-nazariy adabiyotlar, monografiyalar, maqolalar, doktorlik dissertatsiyalari, shuningdek, xorijiy pedagogik tajribalar chuqur tahlil qilindi. Xususan, B.A. Ananyev, A.A. Derkach, V.G. Zazykin, G'.Yoqubov, R.J. Mamatov, X. Usmonboeva, Z. Quronboyeva kabi olimlarning akmeologiya va kasbiy yetuklik bo'yicha ishlari asos sifatida tanlandi. Tahlil jarayonida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli qaror va farmonlari ham normativ-huquqiy manba sifatida o'rganildi.

2. Eksperimental metod. Eksperimental metod asosida akmeologik yondashuvga tayangan mashg'ulotlar dasturi ishlab chiqildi va amalda sinovdan o'tkazildi. Bu mashg'ulotlarda: kasbiy o'zini anglashni shakllantirish; shaxsiy o'sish strategiyalarini rejalashtirish; qaror qabul qilish muammolari ustida ishlash kabi maqsadlar ko'zda tutilgan edi. Har bir mashg'ulotdan so'ng refleksiv muhokamarlar o'tkazilib, talabalar faoliyatining sifat o'zgarishlari baholandi. Natijalar nazorat guruh bilan solishtirildi.

3. Sotsiologik so'rov. Mazkur metod orqali 2-bosqichda tahsil olayotgan 100 nafar talabaga maxsus tuzilgan anketalar tarqatildi. Anketalar quyidagi yo'nalishlarga qaratilgan edi: kasbiy o'zini anglash

darajasi, motivatsiya manbalari, o'z ustida ishlashga bo'lgan ehtiyoj, o'qituvchilik kasbiga nisbatan shaxsiy munosabat. So'rov natijalari akmeologik yondashuv asosidagi tayyorgarlik modelining talabalarda qanday o'zgarishlar keltirganini aniqlashda asos bo'ldi.

4. Taqqoslama tahlil. Eksperimental guruh (50 nafar) va nazorat guruhi (50 nafar) o'rtasidagi farqni aniqlash uchun taqqoslama tahlil metodi qo'llandi. Taqqoslash quyidagi ko'rsatkichlar asosida amalga oshirildi:

- Motivatsiya darajasi;
- Kasbiy refleksiya;
- Qaror qabul qilish qobiliyati;
- O'zini baholash va tahlil qilish layoqati.

Tadqiqotda qo'llangan metodlar orqali akmeologik yondashuvning samaradorligi ilmiy asosda baholandi. Ayniqsa, eksperimental mashg'ulotlar va sotsiologik so'rovlar o'zgarishlarni aniq ko'rsatib berdi. Taqqoslama tahlil esa an'anaviy va innovatsion yondashuvlar o'rtasidagi sifat farqini yoritdi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Tadqiqot pedagogika institutlari qoshidagi boshlang'ich ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan 100 nafar talabalar ishtirokida o'tkazildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – akmeologik yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda qanday o'zgarishlar ro'y berishini aniqlashdan iborat bo'ldi. Ushbu 3-Jadval.

Eksperimental va nazorat guruhlarini natijalarining solishtirma tahlili

Ko'rsatkichlar	Eksperimental guruh (%)	Nazorat guruh (%)	Farq (%)
Shaxsiy o'sish motivatsiyasi	78%	53%	+25%
Kasbiy o'zini anglash	82%	58%	+24%
O'z ustida ishlash ko'nikmalari	65%	40%	+25%
Kasbiy vaziyatlarda qaror qabul qilish	70%	46%	+24%

Reflektiv intervyular orqali aniqlanishicha, eksperimental guruhdagi talabalar quyidagi ijobiy fikrlarni bildirishgan:

“Menga bu mashg'ulotlar kasbimni jiddiyroq anglashga yordam berdi.”

“Har bir darsda o'z ustimda ishlashga turtki oldim.”

“Simulyatsiya qilingan vaziyatlarda qaror qabul qilishni o'rganishim amaliyotda juda foydali bo'lyapti.”

Shuningdek, o'qituvchilar va metodistlar tomonidan olib borilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, eksperimental guruhda: tashabbuskorlik va ijtimoiy faollik oshgan, o'z fikrini asoslab ifoda etish qobiliyati kuchaygan; o'zini baholay olish va tahliliy yondashuv rivojlangan. Akmeologik yondashuv asosida olib borilgan pedagogik tayyorgarlikda: talabalarda motivatsiyani oshiradi, kasbiy refleksiyani kuchaytiradi, qaror qabul qilish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, shaxsiy o'sishga intilish kabi sifatlarni shakllantiradi. Bu esa, Prezidentning 2023-yil 8-dekabrda PQ-415-son qarorida belgilanganidek, zamonaviy o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). O'tkazilgan tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatadiki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy yetukligini shakllantirishda akmeologik yondashuv asosidagi metodik yondashuv yuqori samaradorlikka ega. Mazkur yondashuv orqali pedagog shaxsining intellektual, axloqiy, reflektiv, ijtimoiy-psixologik va kasbiy kompetensiyalari bir butun tizimda rivojlanadi. Akmeologik yondashuv – bu nafaqat

maqsadda 2024–2025 o'quv yilida pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan 2-bosqich talabalar orasida eksperimental tadqiqot o'tkazildi.

Eksperimental guruh: 50 nafar talaba (akmeologik yondashuv asosida tayyorlangan mashg'ulotlarda ishtirok etdi)

Nazorat guruhi: 50 nafar talaba (an'anaviy pedagogik usullar asosida o'qitildi)

Davr: 1 semestr (14 hafta)

Usullar: kuzatuv, diagnostik testlar, reflektiv intervyular, anketalar

Natijalar tahlilida: shaxsiy o'sish motivatsiyasi; Eksperimental guruhda 78% talabalarda o'z ustida ishlash va kasbiy o'sish istagi kuchli shakllangani aniqlandi. Nazorat guruhida bu ko'rsatkich 53% bo'ldi. Kasbiy o'zini anglash darajasi; eksperimental guruhda o'zini kasbiy rovida anglash darajasi 24% ga yuqori bo'lib, talabalar o'zlarini bo'lajak o'qituvchi sifatida tasavvur qilish, o'z kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilishga moyil bo'ldi. O'z ustida ishlash ko'nikmalari; Akmeologik yondashuv asosida o'tkazilgan mashg'ulotlarda 65% talabada o'z ustida muntazam ishlash, shaxsiy reja tuzish va o'zini nazorat qilish ko'nikmalari shakllandi. Kasbiy vaziyatlarda qaror qabul qilish; Simulyatsiya va muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar natijasida 70% talabalar kasbiy qaror qabul qilishda to'g'ri yo'l tutdi. Nazorat guruhida bu ko'rsatkich 46% ni tashkil etdi.

bilim berish, balki o'qituvchilik kasbiga bo'lgan munosabatni tubdan qayta ko'rib chiqish, shaxsiy o'sish strategiyalarini ongli ravishda shakllantirish, o'z-o'zini baholash va boshqarish mexanizmlarini faoliyatga tatbiq etishga yo'naltirilgan samarali metodik asosdir. Bu yondashuv orqali talabalarda:

kasbiy o'zini anglash va mas'uliyat hissi mustahkamlanadi;

qaror qabul qilish, tashabbus ko'rsatish va refleksiya qilish layoqlari rivojlanadi;

o'z ustida ishlashga doimiy ehtiyoj paydo bo'ladi.

Shunday qilib, akmeologik yondashuv o'qituvchi shaxsining yetuklik bosqichiga bosqichma-bosqich erishishini ta'minlovchi muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

Takliflar:

Tadqiqot asosida quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Oliy ta'lim tizimi o'quv rejasiga akmeologik yondashuv asosidagi maxsus modullarni joriy etish:

Bugungi kunda pedagogik ta'limda faqat nazariy kurslarga tayanish o'rniga, kasbiy shakllanishga xizmat qiluvchi interaktiv, reflektiv va amaliy mashg'ulotlarni o'z ichiga olgan “Akmeologiya va kasbiy o'sish psixologiyasi”, “O'qituvchining shaxsiy taraqqiyoti” kabi modullar ishlab chiqilishi zarur. Bu taklif O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 8-dekabrda PQ-415-sonli qarorida belgilangan “ta'lim sifati va kadrlar malakasi uchun yangi kompetensiya asosli yondashuvni joriy etish” tamoyillariga to'g'ri keladi.

2. Kasbiy kompetensiyalarni baholash mezonlarini akmeologik ko'rsatkichlar asosida takomillashtirish:

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy yetukligini baholashda quyidagi ko'rsatkichlar inobatga olinishi zarur:

- kasbiy o'zini anglash darajasi;
- refleksiya va o'zini baholash layoqati;
- shaxsiy o'sish motivatsiyasi;
- o'quv faoliyatida mustaqillik darajasi.

Ushbu mezonlar asosida baholovchi testlar, portfoliolar, diagnostik savolnomalar ishlab chiqilishi mumkin.

3. Ilmiy-metodik markazlar tomonidan akmeologik yondashuvga oid qo'llanmalar, metodik majmualar va dars ishlanmalari yaratish:

O'quv darsliklaridan tashqari, amaliy mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlar, o'zini rivojlantirishga doir topshiriqlar to'plamini o'z ichiga olgan metodik majmualar tayyorlash va ularni ommalashtirish ta'lim jarayonida akmeologik yondashuvni samarali joriy etishga xizmat qiladi.

4. Ustoz-pedagoglar va trenerlar uchun akmeologik treninglar tashkil etish:

Bo'lajak o'qituvchilar bilan ishlayotgan pedagoglarga zamonaviy akmeologik metodlarni amaliy qo'llash ko'nikmalarini berish lozim. Buning uchun:

akmeologik mashg'ulotlar bo'yicha maxsus trening dasturlari;

seminar-treninglar, "ustoz-shogird" modeli asosida tajriba almashish;

diagnostika va konsultatsiya bo'yicha amaliy mashg'ulotlar tashkil etilishi lozim.

Ushbu treninglar o'qituvchining mas'uliyat, o'zgarishlarga ochiqlik, barqaror o'sishga intilish kabi sifatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Taklif etilgan chora-tadbirlar pedagogik oliy ta'lim muassasalarida innovatsion, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish, shuningdek, kasbiy tayyorgarlik jarayonini yanada takomillashtirish imkonini beradi. Akmeologik yondashuv asosida tayyorlangan o'qituvchi esa zamonaviy maktabga mos, ilg'or fikrlovchi, o'zini va boshqalarni rivojlantira oladigan mutaxassis sifatida shakllanadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-sonli Farmoni, 2022-yil 28-yanvar. "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi".
2. PQ-188-sonli qaror, 2023-yil 12-iyun. "Oliy pedagogik ta'lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".
3. Деркач А.А., Зазыкин В.Г. Акмеология: Личностное и профессиональное развитие. — М.: ПАГС, 2003.
4. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim sifati nazorati davlat inspeksiyasi. 2023-yilgi ta'lim sifati monitoringi hisobotlari. Toshkent: 2023.
5. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие. — М.: ПАГС, 2003.
6. PQ-415-sonli qaror, 2023-yil 8-dekabr. "Pedagog kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish to'g'risida".